

MƏHƏRRƏM ZÜLFÜQARLI
Azərbaycan Turizm İnstitutunun dosenti, tarix elmləri namizədi
E-mail: mzulfugarli@gmail.com

AZƏRBAYCAN TARIXININ XX ƏSRİN 70 - 80-CI İLLƏR DÖVRÜNÜN TARIXŞÜNASLIĞI

Açar sözlər: Azərbaycan tarixi, 70 - 80 - ci illər dövrünün tarixşünaslığı tənqid, tədris, saxtakarlıq

Ключевые слова: История Азербайджана, историография 70 – 80 период, критика, обучения, фальсификация

Keywords: History of Azerbaijan, the historiography of 70th-80t, criticism, education, falsification

Azərbaycan tarixinin digər dövrləri kimi XX əsrin 70 - 80 - ci illərinin tədqiqi də müasir dövrdə mühüm aktuallıq kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti H. Əliyev Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında keçirdiyi 31 yanvar 1997-ci il tarixli görüşündə Azərbaycanın XX əsr tarixinin yenidən yazılmasının aktuallığı haqqında demişdir: “Azərbaycanın XX əsr tarixi yazılmalıdır... Bu əsrdə dünyada və respublikamızın həyatında baş verən ictimai – siyasi hadisələr məlumdur. Ancaq bu XX əsrdə yaşadığımız ideologiyaya və onun konsepsiyasına görə bizim tariximiz təhrif olunmuşdur. Ona görə də mən çox çalışırdım ki, biz XX əsr tarixini tez yazaq. Çünki, bilirsiniz tariximiz bir tərəfdən təhrif olunub, digər tərəfdən isə bəziləri keçmişdə nə varsa, götürüb qəzetlərdə, kitablarda qaralamağa, pisləməyə başlayıblar.”(6, s.369)

1970-1980-ci illər əvvəlki illərdən bəzi xüsusiyyətlərinə görə köklü surətdə fərqlənir. Bu illərdə SSRİ miqyasında tarix elminin və o cümlədən tarixşünaslığın inkişafına istiqamət verən bir sıra müşavirə və konfranslar keçirilib. Məsələn, 1973 - cü ilin mart ayında Smolensk şəhərində azərbaycanlı alimlərin də iştirak etdiyi tarixşünasların ümumittifaq konfransı tarixşünaslıq sahəsində tədqiqatların inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. (1, 16 mart 1973)

Azərbaycan tarixinin 70-80-ci illərə aid sovet tarixşünaslığının tədqiqi üçün birinci növbədə bu dövrün siyasi kursunu müəyyən etmiş Sov.İKP sənədlərinə, ən başlıcası isə Azərbaycan KP MK-nın 5 avqust 1969-cu il və 29 oktyabr 1971-ci il plenumlarının materiallarına xüsusi diqqət vermək lazımdır.

Azərbaycan KP MK-nın “Sov.İKP XXV qurultayının qərarları ilə əlaqədar olaraq ideoloji işin daha da gücləndirilməsi sahəsində respublika partiya təşkilatlarının vəzifələri haqqında” plenumunda (oktyabr 1971-ci il) 1967-ci ildən nəşriyyatlarda 400-dən artıq əlyazmanın yığılıb qalması və plandan plana keçirilməsi, 5 nəşriyyatın mətbələrinə 1.215 kitabın yığılması, lakin çap edilməməsi və bu ildən o biri ilə keçirilməsi, onların hazırlanmasına xeyli vəsaitin sərf olunması, qabaqcıdan müəlliflərə qonorar verilməsi və tonlarla metalın istifadəsiz qalması kəskin tənqid olunub. Plenumda bəzi kitabların tənqid edilməsi 1971-ci ilin oktyabrından sonra Azərbaycan sovet tarixşünaslığına istiqamətverici təsir göstərmişdir. Plenumda respublikada ictimai elmlər sahəsində az əsər yazılmadığı qeyd olunsa da, lakin bu əsərlərin bir çoxunun lazımi səviyyədə olmaması, həmin əsərlərdə metodoloji səhvlərin olması, elmi təhlilin dəyazlığı, fakt materiallarının nəzəri cəhətdən lazımınca ümumiləşdirilməməsi tənqid olunub (9, 2 noyabr 1971).

70-80-ci illərdə əvvəlki illərə nisbətən müxtəlif problemlərə aid daha çox kitab çap olunub ki, bu da tarixşünaslığın inkişafına müsbət təsir göstərib. Məsələn, Azərbaycan SSR-də 1979-cu ildə 12, 9 milyon nüsxə kitab nəşr olunmuşdur ki, bunun da 8,1 milyonu Azərbaycan dilində idi. (19, s. 311)

Son illər dövrə aid nəşr olunmuş kitablar içərisində akademik R.Mehdiyevin 2 kitabdan ibarət, iyun 1971-iyun 2001 və yanvar 2002 – dekabr 2006-cı illəri əhatə edən “Milli məfkurə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə: Məqalələr, çıxışlar, müsahibələr” kitabı mənbəşünaslıq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Birinci kitabda digər materiallarla yanaşı H.Əliyevin 1971-ci ilin iyun ayından etibarən etdiyi çıxışları və müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrinə verdiyi müsahibələr nəşr olunub ki, bu da dövrün tədqiqi üçün əhəmiyyətlidir.

T.Qaffarovun 1999-cu ildə nəşr olunmuş 279 səhifəlik “Azərbaycan tarixi” (1920 - 1991) kitabının 10-cu paragrafi “70-80-ci illərdə Azərbaycanda milli oyanış, iqtisadi və sosial tərəqqi” adlanır. Dövrün bu cür bölgüsü əvvəlki kitab və məqalələrdəki bölgülərdən köklü sürətdə fərqlənir.

Z.Səmədzadə və M.Musayevin 1981-ci ildə nəşr olunmuş “Onuncu beşillikdə Sovet Azərbaycanının iqtisadi və sosial inkişafı” kitabında Azərbaycan SSR-in iqtisadi və sosial vəziyyətinə dair statistik rəqəmlər müqayisə edilərək 70-ci illərdə respublikanın inkişafı faktiki materiallar əsasında tədqiq olunub.

Kitab giriş və 6 fəsildən ibarətdir. Kitabın 2-5-ci fəsillərini Z.Səmədzadə, 1 və 6-cı fəsilləri M.Musayev yazıb. Kitabın giriş hissəsində müəlliflər 70-ci illərdə Sovet Azərbaycanının əldə etdiyi uğurları Sov. İKP və SSRİ Nazirlər Sovetinin Azərbaycanda kənd təsərrüfatı və sənayenin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı 1970, 1975 və 1979-cu illərdə qəbul etdiyi qərarlarla əlaqələndirirlər. Kitabda Azərbaycanın on il dalbadal ümumittifaq sosializm yarışında qalib gələrək Qırmızı bayrağa layiq görülməsi geniş şərh olunur. Müəlliflər çoxlu sayda rəqəmlər və cədvəllərə istinadən Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətlə inkişaf etdiyini xüsusi qeyd ediblər. Kitabın 19-cu səhifəsində göstərilir ki, “doqquzuncu beşillik Sovet Azərbaycanının tarixində ən yaxşı beşillik, onun iqtisadiyyatının inkişafında dönüş mərhələsi olmuşdur.”

S.Qəndilovun 1984-cü ildə çapdan çıxmış “Coşqun yüksəliş illəri” kitabında Sov.İKP XXIV - XXVI qurultaylarının qərarlarının həyata keçirilməsi sahəsində Azərbaycan KP-nin fəaliyyəti tədqiq olunub. Kitab giriş, 4 fəsil və nəticədən ibarətdir.

“Böyük və gərgin işin başlanğıcı” adlanan I fəslin əvvəli “Nöqsanlar aradan qaldırılır” adlanır. Müəllif qeyd edir ki, 1959-cu ildə respublikanın kimya sənayesi, 1968-ci ildə 147 müəssisə, yəni respublikada fəaliyyət göstərən müəssisələrin təqribən 20 %-i, 1969-cu ilin birinci yarısında 183 müəssisə, yəni müəssisələrin 26,4 %-i plan və tapşırıqları yerinə yetirməyib. Müəllif göstərir ki, 1969-cu ildə kənd təsərrüfatında da vəziyyət ürək açın olmayıb, həmin ildə 18 rayon pambıq satışı planını yerinə yetirməyib.

Ümumiyyətlə kitabda 1969-cu ilin avqust plenumuna qədərki dövrə tənqidi yanaşılaraq nöqsanlar faktlar əsasında qeyd olunub və 1970-1980-ci illərdə respublikanın inkişafı elmi şəkildə əsaslandırılıb.

İ.X.Zeynalovun 1996-cı ildə yazdığı “Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafı (70-80-ci illər)” adlı kitabında iqtisadi və sosial sahəyə aid faktlar əvvəlki illərlə müqayisə edilərək 1970 -1980-ci illərdə baş vermiş iqtisadi və sosial yüksəliş və onun səbəbləri geniş tədqiq olunub.

Azərbaycan SSR-də əhalinin tərkibi çoxmillətli olduğu üçün milli münasibətlər problemi daim diqqət mərkəzində olub. 1979-cu ildə respublika əhalisinin 21,9 %-i başqa millət və xalqlara mənsub idi (20). Milli münasibətlər sahəsində elmi tədqiqat işlərini gücləndirmək üçün Azərbaycan SSR EA-nın Fəlsəfə və Hüquq İnstitutunda “Milli münasibətlərin və

beynəlmiləl tərbiyənin nəzəri problemləri” şöbəsi, sonradan isə Akademiyanın ayrıca institutu yaradılmışdı.

Azərbaycan alimlərinin digər respublikalarla dostluq əlaqələrindən bəhs edən mövzulara öz tədqiqatlarında daha çox yer vermələrində 70-80-ci illərdə Azərbaycan KP-nin qərarı ilə Respublikanın RSFSR-in bir sıra əyalətlərinə hamilik etməsinin mühüm təsiri olmuşdur. Belə əsərlərin yaranmasında Azərbaycan KP MK-nın “1976-1980-ci illərdə Arxangelsk vilayətinə hamilik köməyi göstərmək tədbirləri haqqında” (sentyabr 1976), Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin “1981-1985-ci illərdə Arxangelsk vilayətinə hamilik köməyi göstərilməsi tədbirləri haqqında” (avqust 1981), Azərbaycan LKGİ Sumqayıt şəhər komitəsinin “Tümenin tikinti obyektləri üzərində Sumqayıt şəhər komsomol təşkilatının hamilik tədbirləri haqqında” və s. qərarlar mühüm rolunu oynayıb.

Həmin qərarlar əsasında Azərbaycan bu bölgələrə maddi kömək göstərməklə yanaşı, komsomol pulyovkaları və tələbə inşaat dəstələri vasitəsilə canlı qüvvə ilə də yardım edirdi. Bundan başqa RSFSR-in həmin bölgələrinin əhalisinin Azərbaycanın müxtəlif guşələrində istirahətləri də təşkil edilirdi. Məsələn, həmin qərarların birində göstərilirdi ki, “AHİŞ hər il Arxangelsk vilayəti üçün sanatoriyalara, istirahət evlərinə, pansionat və pioner düşərgələrinə pulyovkalar ayırırlar.”(4)

Milli münasibətlərin tarixşünaslığına və sosializm şəraitində milli münasibətlərin burjuva tarixşünaslığının tənqidinə aid sovet alimləri bir sıra kitab və məqalələr yazmışlar (7, 8, 11, № 3 1998, s. 187 - 191, 12,13, 14, № 5 1980, s.175 - 178 , 16, 17, 18, 21, 22).

R.R.Vəkilovun “Beynəlmiləl və milli münasibətlər problemi Azərbaycan alimlərinin əsərlərində (70-ci illər)” adlı məqaləsi problemin tarixşünaslıq baxımında tədqiqi üçün müəyyən əhəmiyyətə malikdir (14, № 51, 1980).

Azərbaycan alimlərinin 70-80-ci illərdə beynəlxalq həmrəylik, beynəlmiləl əlaqələr mövzularına daha çox diqqət vermələrində Azərbaycan KP MK bürosunun “Bakı şəhərində Asiya və Afrika xalqları ilə IV həmrəylik konfransının keçirilməsi haqqında” 20 aprel 1976-cı il qərarına müvafiq olaraq 13 - 15 may 1976-cı il tarixdə 200 sovet nümayəndəsinin, Asiya və Afrika ölkələrindən gəlmiş 25 nümayəndənin iştirakı ilə tədbirin həyata keçirilməsinin də istiqamətverici təsiri olub. (5)

70-80-ci illərdə yazılmış əsərlərdə beynəlmiləl cəhətlər geniş təbliğ edilmiş, milli ənənələrin təbliğinə fikir verilməmiş, çox zaman kosmopolitizm ilə beynəlmiləçilik eyniləşdirilmişdir. Faktlar göstərir ki, sovet alimlərinin əksəriyyəti öz tədqiqatlarında insanların şüurunda olan milli hisslərə ciddi fikir verməmişlər. Məsələn, SSRİ EA Sosioloji Tədqiqatlar İnstitutu 1977-1982-ci illərdə milli münasibətlərin nəzəri əsaslarına aid yazılmış 240 əsəri təhlil edərkən aydın olmuşdur ki, müəlliflərin üçdə ikisi sosializm şəraitində insanların şüurunda milli hisslərin olmasını yalnız qeyd etmiş, yarıdan çoxu isə bu məsələni heç nəzərə də almamışdır (15, s.111).

Qərb ölkələrində SSRİ-də milli münasibətlər və sovet rejiminin digər probleminə aid çoxlu sayda kitablar çap olunmuşdu. Məsələn, təkcə AFR -də 700 - dən çox alim və mütəxəssisin iştirakı ilə 1966-1972-ci illərdə 7500 səhifədən ibarət “Sovet sistemi və demokratik mərkəziyyət. Müqayisəli ensiklopediya” adlı 6 - cildlik əsər çapdan çıxmışdı.(37, №1 1977, s.83) Bu illərdə qərb ölkələri, xüsusilə ABŞ alimləri SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycan SSR-də mövcud olmuş millətlərarası münasibətləri daim diqqət mərkəzində saxlamışlar. Məsələn, ABŞ-da bu mövzuda 1971-ci ildə 245, 1982-ci ildə isə 258 dissertasiya müdafiə edilmiş, təkcə 1979-1980-ci illərdə “Millətçilik və Zaqafqaziyada sosial dəyişikliklər” mövzusunda iki böyük konfrans keçirilmişdir (10, s.9).

Burjua alimlərinin kitablarında sovet rejiminin çatışmazlıqları tənqid olunduğuna görə sovet alimləri bu faktları təkzib etmiş, bunları burjua saxtakarlığı hesab etmişlər. Lakin bu əsərlərə tənqidi yanaşanda aydın olur ki, burjua saxtalaşdırıcıları kimi qələmə verilmiş alimlər Azərbaycanın tarixinə, mədəniyyətinə, milli münasibətlərə daha obyektiv yanaşmışlar. Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onların yazdıqları əsərlər daha aktual olmuşdur. ABŞ-da son illər keçirilən elmi konfranslarda Azərbaycanın mövqeyini müdafiə edən görkəmli alim T.Svyatoçovski də daim sovet alimləri tərəfindən saxtakarlıqda ittiham olunmuşdur.

Azərbaycan tarixinin 70-80-ci illərə aid tarixşünaslığın tədqiqi göstərir ki, bu dövrün yenidən araşdırılmasına ciddi ehtiyac var. Bu dövrün tədqiqi müasir dövrdə aktual olaraq qalır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.“Azərbaycan müəllimi” qəz. Bakı (azərb. dilində).
- 2.Azərbaycan Respublikası SPİH MDA f.1, siy.433, iş 46, v.40.
- 3.Azərbaycan Respublikası SPİH MDA f.1, siy.444, iş 32, v.2.
- 4.Azərbaycan Respublikası SPİH MDA. f.1, siy.28, iş 56, v.82.
- 5.Azərbaycan Respublikası SPİH MDA. f.1, siy.428, iş 30, v.16.
- 6.Əliyev H.Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, Azərneşr, 1998, 488 s.
- 7.İsmayılov E., Həsənov C., Qafarov T. Azərbaycan tarixi. Bakı, 1995.
- 8.İsmayılov İ. Z. Elmi kommunizm kursunda Azərbaycan ictimai - siyasi ədəbiyyatından istifadə edilməsi. Bakı, Maarif, 1985, 124 s.
- 9.“Kommunist” qəz., Bakı (azərb. dilində).
- 10.Tağıyev Ə. Lenin milli siyasəti və antikommunizm. Bakı, Azərneşr, 1988, 102 s.
- 11.“ Tarix” qəz., Bakı (azərb. dilində).
- 12.Азербайджан в семье советских народов (Библиогр. указатель). 1972-1981. Баку, Азерб.Гос.Рес.библиотека им.М.Ф.Ахундова, 1986, 127 с.
- 13.Великий Октябрь и торжество ленинской национальной программы партии: реальность истории и банкротство ее фальсификаций. Москва, 1987.
- 14.“Вопросы философии” жур., Москва (на рус. языке).
- 15.Джунусов М. С. Буржуазный национализм, принцип критики. Москва, Наука, 1986, 238 с.
- 16.Критика буржуазной историографии советского общества: Сб. статей. Москва, Политиздат, 1972, 412 с.
- 17.Критика буржуазных концепций национальных отношений в СССР. Авт. кол.: М. И. Куличенко и др. Москва, 1984.
- 18.Кулешов С. В., Свириденко Ю. П. Национальная политика КПСС в освещении современной Советской историографии и буржуазной советологии. Москва, 1987.
- 19.Народная хозяйства Азербайджанской ССР за 60 лет. Юбилейный стат. сборник. Баку, Азернешр, 1980, 375 с.
- 20.Население Азербайджанской ССР за 60 лет. Баку, 1982.
- 21.Национальная политика КПСС. Очерк историографии. Москва, Политиздат, 1981, 256 с.
- 22.Чертина З.С. Национальные отношения при социализме в буржуазной историографии США. Москва, Наука, 1982, 141 с.

МАГЕРРАМ ЗУЛЬФУГАРЛЫ
*Доцент Азербайджанского Института Туризма,
кандидат исторических наук*

ИСТОРИОГРАФИЯ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА 70 – 80 ГГ. XX ВЕКА

В статье анализируется историография 70-80 гг. XX века. Автор, ссылаясь на слова Президента Азербайджана доказывает актуальность темы. В статье в основном анализируются книги по экономике и по дружбе народов. В конце статьи автор показывает необходимость дальнейшей изучении темы.

MAHARRAM ZULFUQARLI
*Azerbaijan Tourism Institute,
Associate Professor, candidate of historical sciences*

THE HISTORIOGRAPY HISTORIO AZERBAIJAN OF 70TH-80TH

In the article the historiography of 70th-80th is analyzed. Author indicated the actuality of the topic by citing the H. Aliyev's speech. Mostly, papers dedicated to the economy of that period and the friendship among the nations are researched. Author concluded that the future research of the topic is necessary.

Rəyçilər: t.e.n. İbrahim Əliyev, t.e.d.A.C.İsgəndərov
Azərbaycan Turizm İnstitutunun İctimai fənlər kafedrasının 07.03.2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №7).